

КОРПОРАЦІЯ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ: ПРОТИРІЧЧЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Встановлено направленість та інтенсивність впливу глобалізаційних процесів на стан та якість суспільних інститутів, зокрема корпорацій. Визначено стратегічні напрями адаптації української економіки до процесу глобалізації.

ВСТУП

Активізація глобалізації та глобальних трансформацій приводить до того, що цей феномен стає головним чинником впливу на внутрішнє життя будь-якої країни. Процеси глобалізації відображають зростаючий взаємозв'язок та взаємозалежність національних економік, національних систем, національних культур та навколишнього середовища [9, с. 46]. Пошук корпораціями конкурентних переваг для забезпечення найефективніших умов організації бізнесу за межами рідної країни веде до формування світових ринків капіталів, продукції, технологій, робочої сили. Ці процеси стають основою глобалізації.

Результатом глобалізації як невичерпного джерела соціальних та економічних новацій стає міжнародне співробітництво; прискорення динаміки руху міжнародних потоків капіталу, інформації, ресурсів, товарів, людей; підвищення швидкості міжнародного обміну наукоємними технологіями і знаннями; розвиток міжнародних мереж транспорту і зв'язку.

У глобальній економіці мета капіталістичного виробництва — привласнення прибутків, національних і транснаціональних, — доповнюється готовністю корпорацій об'єднати зусилля для вирішення цілої низки глобальних проблем, що стоять перед світовим співтовариством [7, с. 13].

Глобальна інституціоналізація економіки та кардинальні зміни стану, структури та ролі суспільних інститутів відбиваються на стані та модифікують світову та національну економіку [4, с. 46]. Найбільш значні ролі відіграють уже не держави як традиційні суб'єкти міжнародних економічних відносин. На них претендують нові корпоративні структури — транснаціональні корпорації, міждержавні інтеграційні об'єднання, міжнародні організації, такі як МВФ, Світовий банк, СОТ [5].

Сучасні компанії працюють на світовому ринку, міжнародні економічні зв'язки охоплюють практично всі країни, кожна з яких тією чи іншою мірою залежить від міжнародного бізнесу. Глобалізація — важливий елемент інституціонального середовища корпорації — виступає одним із джерел нових можливостей, і одночасно стає причиною багатьох конфліктів і негараздів на державному та міжнародному рівнях.

МЕТА

Актуальним напрямом наукових досліджень стає встановлення напрямку та ступеня впливу глобалізаційних процесів на стан та якість суспільних інститутів, зокрема корпорацій; визначення напрямів найкращого використання можливостей та запобігання глобальних загроз; визначення стратегічних напрямів пристосування української економіки до процесу глобалізації.

РЕЗУЛЬТАТИ

Період світової економіки, що названа новітньою, відображає сучасний етап глобалізації постіндустріального суспільства, вихід економіки "за межі національних економічних систем та модифікацію світогосподарських зв'язків на основі використання інформаційних технологій та знань" [4, с. 49].

Збалансоване трактування сутності глобалізації виявляє як її нові можливості, так і викликані нею недоліки, а наслідки глобалізаційних процесів неоднозначно оцінюються різними вченими та політиками. Інтенсивність і направленість глобалізаційного впливу та результати глобалізації суттєво відрізняються в різних країнах, галузях, компаніях [4, с. 49; 9, с. 46].

Прихильники глобалізації вважають, що вона як прояв прогресу несе невичерпні економічні та соціальні інновації; полегшує взаємодію між державами, уможлиблює міжнародну координацію, забезпечує доступ до передових досягнень людства, відкриває можливості для застосування й розповсюдження передових технологій. Глобалізація сприяє зниженню витрат та підвищенню економічної ефективності виробництва, прискоренню розвитку продуктивних сил, найінтенсивнішому спілкуванню держав і народів, формуванню нових політичних підходів, створенню потужної ресурсної бази й інтелектуального потенціалу для забезпечення економічного розвитку. З протилежної позиції вважається, що результатом глобалізаційних процесів стає посилення диспропорцій у розвитку різних країн світу, загострення протиріч розвитку міжнародних відносин, зниження ефективності механізмів ринкового саморегулювання.

Існує думка, що глобалізація як прояв прогресу забезпечує доступ до передових досягнень людства, до

розвитку нових технологій, прискорення перетікання технологічних рішень з однієї країни в іншу, втрату зв'язку з місцем появи технологічного рішення. З цього приводу Г. Волинський [2, с. 68] зауважує, що "тоді як у країнах, що розвиваються, починають поширюватися нові технології, у найрозвинутіших і багатих країнах створюються ще ефективніші нові технології та наукомісткі продукти, які надійно захищені законами про інтелектуальну власність, патентами і відомими торговими марками".

Концепція "гармонійної глобальної економіки" (Я. Тінберген, Ф. Форрестер та ін.), яка надає процесу проникнення нових технологій у слаборозвинені країни функцію поштовху до поступового вирівнювання розбіжностей між регіонами, виправдана лише за відсутності значної диференціації в рівнях конкурентоспроможності національних економік. Відповідно до концепції "периферійної економіки" світова торгівля представляє модернізовану форму здійснення непротекціоністської політики наймогутнішими державами світу, позбавляючи зовнішню торгівлю функції головної рушійної сили економічного зростання [7, с. 15].

Дослідники визначають негативний вплив глобалізації на основний двигун прогресу — ринкову конкуренцію, яка під впливом глобалізації перетворюється на свою протилежність — глобальну монополію. Нездатність досягти рівня міжнародної конкурентоспроможності віднімає шанси на виживання не тільки у окремих товаровиробників, але й у цілих країн. Товаровиробники знаходяться у безперервному пошуку способів протидії конкурентам, пристосовування до умов зовнішнього середовища та ефективного використання ресурсів.

Зростаючий тиск іноземної конкуренції внаслідок відкритості національних ринків, необхідність залучення до виробництва технологій та спеціалістів різних підприємств сприяє посиленню процесів інтеграції, кооперації та координації між національними підприємствами провідних західних країн. Виживання потребує від компанії постійного зростання через злиття та поглинання на локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях. Глобалізація виступає чинником тотальної галузевої консолідації, що посилюватиметься внаслідок поширення впливу СОТ [6, с. 23].

Процес глобалізації приводить до появи міжнародних виробничих ланцюжків ТНК з новою системою міжнародного розподілу праці: у розвинутих країнах зосереджені науково-дослідні підприємства, органи маркетингу та управління, банки та фінансові установи; у країнах, які розвиваються, розміщуються підприємства з найнижчим організаційно-технологічним рівнем, що забезпечує масове виробництво стандартизованої продукції [2, с. 68; 6, с. 25]. Зважаючи на велику вірогідність подальшого перерозподілу світових ринків та сфер впливу, аналітики прогнозують можливість створення незабаром міжнародних суперкорпорацій шляхом злиття, поглинання або об'єднання найбільших ТНК світу.

Корпорації розвивають різні форми нецінової конкуренції, використовуючи конкурентні переваги технологічних та організаційних інновацій для підвищення конкурентоспроможності; слаборозвинуті країни можуть використовувати у якості конкурентних переваг лише дешеві природні ресурси та гранично дешеву робочу силу.

Випереджальне створення інновацій вимагає колосальних затрат на НДДКР, що недоступні слаборозвине-

ним країнам. В умовах глобалізації прискорена індустріалізація та вихід на світовий ринок з готовими промисловими товарами вже не стає для України пріоритетним напрямом розвитку, оскільки країна не зможе подолати технологічний відрив від найрозвинутіших країн, навпаки, збільшуючи його. Країни, що розвиваються, змушені вести цінову конкуренцію, використовуючи заходи зі зниження витрат на оплату праці та первинну обробку сировини [2, с. 69].

Результатом глобалізації стає різка зміна кількісних (різке зростання обсягів) та якісних (поява нових інструментів і використання нових технологій торгівлі) характеристик світових фінансових ринків [9, с. 46]. Нова глобальна інформаційна економіка, по суті, спекулятивна, має низький рівень витрат, набагато перевищує рентабельність традиційної індустріальної економіки, паразитує на старій економіці, підтримуючи не тільки її, але й економіку в цілому. Глобалізація змінює сутність фінансових криз, розповсюджуючи негативні явища на все більшу кількість країн.

Кризи на фондових та фінансових ринках найбільш чутливо ударяють по країнах, що розвиваються. Глобальний капітал породжує спекулятивні фінансові потоки, що руйнують економіку слабких держав і дестабілізують фінансові ринки навіть сильних держав. Корпорації із сектора реальної переходять до віртуальної економіки, роблячи віртуальними працю та виробництво. Усе більша кількість корпорацій займається спекулятивними операціями і концентрує капітал у незначній кількості людей. Темпи зростання обсягів торгівлі вдвічі вищі за темпи зростання обсягів виробництва

Позитивний ефект глобалізації має локальний характер, інтенсивно проходить там, де склалися найсприятливіші умови. Традиційно провідну роль у світовій економіці відіграють розвинені країни, що визначаються за критерієм виробництва ВВП на душу населення [4, с. 48]. Діалектична природа глобалізації створює нівелювання національно-державних відмінностей з одночасним перерозподілом якості життя на користь окремих країн та народів. Результатом глобалізаційних процесів стає посилення диспропорцій у розвитку різних країн світу, загострення протиріч розвитку міжнародних відносин [10, с. 37].

Виокремлюються неконкурентні групи країн, що приречені на жалюгідне існування. Глобалізація, втягуючи країни в єдині процеси обміну ресурсами та діяльністю, несе переваги для найбільш підготовлених країн та викликає регіональну диференціацію країн. У глобальному просторі постійно виникають маргінальні області, що ізольовані від позитивного впливу процесів глобалізації. Відбувається розшарування світової економіки на "зони зростання" та "зони застою" [3, с. 29].

Процеси глобалізації, локалізуючи інвестиції, ресурси, технології, концентруються в колі провідних елітних країн. Зростає глобальна залежність та глибина їхньої інтеграції одна від одної, одночасно зменшується залежність цих країн від інших. У 2000 році розвинені країни Заходу спрямовували одна одній до 81% загального обсягу експорту [1]. За даними СОТ, у 2005 році обсяг торгівлі країн, що розвиваються, вперше досяг 31%. Це пов'язано, по-перше, з високими цінами на нафту та інші сировинні ресурси; по-друге, зі зростанням частки експорту продукції оборонної промисловості. Частка експор-

ту продуктів харчування та сировини, традиційних для слаборозвинутих країн, скоротилася [10, с. 36].

Більшість країн світу виключено з процесу обміну товарами, технологіями та ресурсами, позбавлено доступу на світові ринки. Триває масова передача негативних наслідків глобалізації (соціальних, культурних, морально-психологічних) у країни "третього світу". Нерівні фінансово-економічні потужності учасників господарського обміну нерідко змушують приймати "правила гри" сильніших учасників, поглиблюють асиметричність взаємозалежності між провідними корпораціями та слаборозвиненими країнами, збільшують нерівномірність соціально-економічного розвитку світу, що в свою чергу породжує нагромадження кризового потенціалу в міжнародній фінансовій та торговельній системах [3, с. 28].

Панування транснаціональних корпорацій ставить під загрозу функціонування інституту держави, що не здатний ефективно виконувати свою роль. Деякі автори розглядають глобалізацію як процес перерозподілу економічних і політичних функцій між державою, ТНК і міжнародними організаціями. Зростання чисельності глобальних корпорацій дозволяє їм уникати державного та демократичного контролю.

Корпорації активно підтримують думку про кризу інституту держави, що їм заважає, стримуючи агресивну експансію. Провідні держави світу, які є країнами базування основної частини ТНК, схильні підтримувати і захищати інтереси корпорацій. Такі держави (США, країни Великої сімки, Китай) поступово перетворюються на корпоративні. З метою завоювання нових ринків для своїх ТНК провідні країни за допомогою підконтрольних міжнародних організацій використовують позики, щоб через денационалізацію та приватизацію національних підприємств захоплювати внутрішні ринки країн [5].

Глобалізація має свої позитивні та негативні сторони, які будь-яке соціально-економічне явище. Раніше вважалося, що позитивними результатами глобалізації можуть скористатися розвинені країни світу, у той час як негативні наслідки вливають переважно на країни зі слабкою економікою. Але останній перебіг подій свідчить про те, що негативних проявів глобалізації не вдається уникнути нікому, в тому числі і розвиненим державам. ТНК у своєму прагненні досягти надприбутків ігнорують національні законодавчі акти, а також міжнародні норми та етичні вимоги.

Панування глобальних корпоративних інститутів породжує ряд небезпек: підвищення нестійкості економіки, ризики спонтанного розвитку негативних явищ, уникнення корпораціями державного контролю, скорочення ресурсу державного регулювання економічних процесів, деформації національного відтворювального процесу, поширення єдиних стандартів на національні культури, моральне старіння робочої сили, посилення дуалістичного характеру економіки, підвищення впливу зовнішніх факторів на розвиток держави, отримання надприбутків за рахунок підприємств сусідніх країн, монополізація застосування нових технологій та інформації, блокування ринків сировини та збуту, експансивна цінова політика, диктат рівня виробництва товарів та їх видів, гальмування процесу передачі технологій. Це неповний перелік загроз, що призводять до економічних, соціальних та політичних криз у країні та окремих корпорацій; проблем, для яких необхідно знайти аргументоване вирішення.

Але діяльність корпорацій має позитивні сторони: міжфірмова взаємодія, співробітництво між корпораціями, створення можливостей додаткового переливу капіталів; підвищення активності злиття та поглинання, зростання ролі національного фондового ринку, формування міжнародного ринку цінних паперів, міждержавне регулювання корпорацій. Саме глобалізація виступає двигуном науково-технічного розвитку. Корпорації виділяють на наукові програми,кладають у розробку передових технологій та науково-дослідницьку роботу значні кошти, якими національні держави просто не володіють.

Безперечно, позитивним внеском глобалізації стає посилення дій країн щодо захисту суверенітету й одержання доступу до світових ресурсів [10, с. 36]. Парадокс Нейсбітта проявляється в одночасному посиленні процесів глобалізації у культурному, економічному, інформаційному середовищах та процесів національної самоідентифікації [4, с. 51]. Національні особливості корпорації — структура корпоративного капіталу, механізми захисту прав власників, структура управління корпораціями, інтенсивність та направленість процесів злиття та поглинання — забезпечуються особливостями національних законів та нормативних актів [9, с. 48].

Глобалізація зумовлює ще один позитивний наслідок. Інтеграційні процеси та мобільність ринків капіталу й товару зобов'язує інвесторів та власників приймати загальні стандарти та цінності, відображені у Принципах корпоративного управління. Протягом 70—80-х років ХХ ст. на рівні ООН починались спроби виробити кодекс поведінки ТНК. Однак ці спроби зустріли опір з боку керівництва ТНК, у зв'язку з чим переговори зі створення такого кодексу в 1992 році було припинено. У 1999 році Організацією Економічного співробітництва були прийняті Принципи корпоративного управління, що пропонували стандарти якості управління корпораціями. Принципи не мають обов'язкового характеру, однак важливість їх дотримання усвідомлюється всіма учасниками корпоративних відносин, а прихильність до їх виконання сприяє зміцненню довіри, зменшенню вартості залученого капіталу та стабілізації потоків капіталу [8]. Однак особливості національного законодавства роблять проблематичним зближення глобальної та національних моделей корпоративного управління та корпоративних принципів [9, с. 48].

Відкритість економіки та поширення міжнародних стандартів корпоративного управління є проявом загальносвітової тенденції до зближення світових систем корпоративного управління. За оцінками вчених, відбувається пріоритетна орієнтація на американську модель управління, що обумовлено такими факторами: розміщення капіталів на високоліквідних американських ринках; адекватність цієї моделі процесам глобалізації та функціонуванню транснаціональних корпорацій; зміна структури галузей економіки внаслідок злиття та поглинання [8].

Прогнозовані позитивні результати глобалізації пов'язані з отриманням переваг від виробництва та реалізації інноваційної конкурентоспроможної продукції [4, с. 50; 9, с. 46], зокрема це: можливості повнішого використання переваг міжнародного поділу праці; отримання допомоги міжнародних фінансових організацій; вихід на світові ринки конкурентоспроможної наукомісткої продукції; використання досвіду економічних трансформацій у інших країнах; застосування передових технологій;

підвищення продуктивності, зниження витрат виробництва. Прогнозовані негативні наслідки глобалізації пов'язані з статусом України як слаборозвиненої країни з низьким рівнем ВВП на душу населення, зокрема це: звуження свободи вибору в економічних та політичних діях; визнання та консервація свого периферійного місця в світі; занепад неконкурентоспроможних виробництв; втрата частини національної культури.

Необхідність захисту від насильницької глобалізації потребує неухильного зростання ролі інституту національної держави. Альтернативою економічної і владної експансії корпорацій можуть стати і процеси регіоналізації, що дозволять реалізувати національні інтереси, забезпечити раціональне використання потенціалу країни, частково відновити ринки збуту в країнах СНД, посилити двосторонні відносини з сусідніми країнами, вирішити питання соціальної політики завдяки концентрації зусиль на пріоритетних програмах соціально-економічного розвитку.

Незалежно від наслідків — позитивних або руйнівних — глобалізація світової економіки є явищем об'єктивним та незалежним від бажань та інтересів окремих суспільних груп. Основна відмінність сучасних національних корпорацій — мегавплив на світове господарство. Завдання і проблеми знаходження Україною свого місця в системі міжнародних відносин залишаються актуальними у теоретичному і практичному плані. Об'єктивність та неминучість глобалізації для України потребує розробки оптимальної політики на основі оцінки можливих вигравів та втрат від глобалізації.

Ефективний напрям розвитку української економіки може базуватися на самостійному створенні інтернаціоналізованої відтворювальної системи через створення українських транснаціональних структур з делегуванням їм повноважень представлення національних інтересів у світовій економіці [3, с. 30; 10, с. 37]. Політика подальшої інтеграції України в глобальну економіку має використовувати переваги корпоративних об'єднань, відмовившись від хибної політики демонополізації через розукрупнення з тим, щоб держава "не перетворилася на країну "квармарів" і дрібних "цеховиків" [6, с. 27]. В Україні потрібне стимулювання розвитку високотехнологічних галузей промисловості, в яких країна ще здатна конкурувати на міжнародному рівні. Задача української держави — зайняти провідні позиції у міжнародному поділі праці, що є одним з головних чинників розвитку економіки. Одним з напрямів використання Україною переваг глобалізації може стати створення українських ТНК, що забезпечать переміщення виробництва ряду галузей у країні, що розвиваються.

Для сучасної України існують шість векторів міжнародної економічної інтеграції, від реалізації яких залежить можливість ефективного розвитку економіки: ЄС, СНД, ГУАМ, ЄЕП, ЧЕС, СОТ. Вітчизняними авторами неоднозначно оцінюються перспективні наслідки вступу України до СОТ. Деякі вважають даний напрям одним із пріоритетів зовнішньої політики України, системним фактором розвитку національної економіки, лібералізації зовнішньої торгівлі. Серед переваг виділяють отримання шансу скористатися людським капіталом і забезпечити ширшу участь у міжнародному розподілі праці; отримання сприятливіших умов для доступу української продукції на міжнародні ринки, усунення кількісних обмежень; створення сприятливого клімату для інвестицій [10, с. 38]. Інші вчені прогнозують новий виток "шокової те-

рапії" — банкрутство багатьох підприємств, зростання безробіття, падіння доходів населення, зниження або скасування митних бар'єрів [2, с. 72].

ВИСНОВКИ

Ефективний напрям розвитку української економіки має базуватися на створенні й плідному функціонуванні інститутів, адекватних сучасній глобальній економіці. Політика подальшої інтеграції України в глобальну економіку має використовувати переваги корпоративних об'єднань, відмовившись від хибної політики демонополізації через розукрупнення, зі стимулюванням конкурентоспроможних галузей економіки. Одним з напрямів використання Україною переваг глобалізації може стати самостійна побудова інтернаціоналізованої відтворювальної системи через створення українських транснаціональних структур, яким делеговано повноваження представлення національних інтересів у світовій економіці. Необхідність захисту від насильницької глобалізації потребує зростання ролі інституту національної держави опосередковано через реалізацію стратегій соціальної відповідальності корпорацій. Зусилля держави як інституціональної компоненти корпоративного сектору мають бути направлені на формування національної моделі корпоративного управління.

Література:

1. Белорус О.Г., Лукьяненко Д.Г. и др. Глобальные трансформации и стратегии развития: монография. — К.: Ориане, 2000. — 424 с.
2. Волинський Г. Про конкурентні переваги в умовах глобалізації / Г. Волинський // Економіка України. — 2006. — № 12 (541). — С. 68—72.
3. Економіка України в умовах глобалізації / М.П. Денисенко, А.П. Гречан, Ю.Б. Пінчук, Л.О. Стороженко // Економіка та держава. — 2006. — № 5. — С. 28—31.
4. Задоя А. Новітня економіка та проблеми євроінтеграції України / А. Задоя // Інституціональний вектор економічного розвитку: Збірник наукових праць МІДМУ "КПУ". — Вип. 1 (1). — Мелітополь: Вид-во КПУ, 2008. — С. 45—56.
5. Карпенко Г.В. Вплив ТНК на формування та розвиток інститутів національних держав на сучасному етапі глобалізації // Зб. наук. пр. "Міжнародна економіка". Вип.34 / Відп. ред. В.Є.Новицький. — К.: Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2002. — С. 294—304.
6. Кіндзерський Ю., Паламарчук Г. Проблеми національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики в Україні / Ю. Кіндзерський, Г. Паламарчук // Економіка України. — 2006. — № 8 (537). — С. 19—29.
7. Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Фомішин С.В. Світове господарство в умовах глобалізації: монографія. — К.: Ніка-Центр, 2006. — 200 с.
8. Сірко А.В. Корпоративні відносини в перехідній економіці: проблеми теорії і практики. — К.: Імекс, 2004. — 413 с.
9. Соболь В.А. Тенденції глобалізації корпоративного управління / В.А. Соболь // Економіка та держава. — 2006. — № 9. — С. 46—48.
10. Чувардинський О.Г. Зовнішня політика України в умовах світової економічної інтеграції й глобалізації / О.Г. Чувардинський // Економіка та держава. — 2006. — № 2. — С. 36—39.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2009 р.